

Srečo Dragoš

Prestopanje meja

Ob 60-letnici revije *Socialno delo*

Po 60 letih izhajanja revije *Socialno delo* smo se znašli v zelo neugodnem družbenem okolju. Ko država in njeni sistemi slabo opravljajo svoje delo, se kakovost življenja poslabšuje vsem, najprej in najbolj pa marginaliziranim skupinam in slojem, ker imajo najmanj moči. Enako velja tudi znotraj sistema znanosti, kjer so najbolj prizadete marginalizirane profesije in ustanove. Kako v takšnih primerih ravnati v socialnem delu, tudi z našo revijo? Napačna dilema, ki se vsiljuje (zlasti) v zaostrenih družbenih razmerah, je v zvezi s profesionalnimi standardi. So profesije – kot posebna, specializirana področja, ki so znotraj družbene delitve dela jasno razločena od drugih dejavnosti – odgovorne le za matično področje, ki je v njihovi pristojnosti? Ali pa je bolj res nasprotno, da je torej poseganje v druge sisteme v okolju tudi del profesionalne odgovornosti? V članku so navedeni razlogi za drugo možnost, torej da je pravilnejše prestopanje meja, ne pa zapiranje navznoter. Gre za tri vrste argumentov: normativne, generične in sistemske.

Ključne besede: profesija, fašizem, funkcionalizem, sistem, etika.

Dr. Srečo Dragoš je docent na Fakulteti za socialno delo. Kontakt: sreco.dragos@fsd.uni-lj.si.

Crossing the borders – On the occasion of the 60th anniversary of the *Socialno delo* journal

After 60 years of publication of the *Socialno delo* journal (dedicated to social work), we found ourselves in a very unfavorable social environment. When the state and its systems do their job poorly, the quality of life deteriorates for everyone, but first of all for the marginalized groups and strata, because they have the least power. The same applies to the science system, where marginalized professions and institutions are most affected. How to act in such cases in social work, including our journal? A false dilemma that imposes itself (especially) in tough social conditions is in relation to professional standards. Are professions – as special, specialized fields that are within the social division of work clearly distinguished from other activities – only responsible for their own field that is their jurisdiction? Or is it more true that tampering with other systems in the environment is also part of professional responsibility? The article states the reasons for the second option, namely, that crossing the borders, not closing inward, is correct. There are three types of arguments: normative, generic and systemic.

Key words: profession, fascism, functionalism, system, ethics.

Srečo Dragoš, PhD, is an Assistant Professor at the Faculty of Social Work, University of Ljubljana. Contact: sreco.dragos@fsd.uni-lj.si.

V zvezi z ocenjevanjem 30-letnice slovenske države je novinar *Dela*, Ali Žerdin (2021), zapisal: »Lastnost urejenih institucij je, da imajo spomin. Dober spomin.« Isto velja tudi za to institucijo, ki jo držite v rokah.

Revija *Socialno delo* je ena od treh najpomembnejših znanstvenih institucij znotraj naše profesije. Od slovenske države – največje institucije, ki ji vsi pripadamo že od rojstva – je naša revija dvakrat starejša. In ima tudi bistveno drugačno bilanco.¹

S slovensko državo je šlo navzdol pri skoraj vseh ključnih pokazateljih v zadnjih 30 letih. To velja zlasti za temeljne kriterije, na katerih temelji vsaka

¹ Izvorni pomen izraza bilanca je tehtanje (lat. *bilanx*); v tem primeru gre za poskus presoje razvoja obeh institucij – slovenske države in te revije – od njunih začetkov do danes. Drugače kot revija *Socialno delo* je slovenska država nazadovala na ključnih področjih, ki jih navajam v nadaljevanju.

sodobna država, na primer demokratičnost sistema, njegova pravičnost ali pa legitimnost, ki jo tej instituciji pripisujejo njene državljanke in državljani. Enako velja tudi za nekatera »mehkejša« merila, kot so ugled in položaj Slovenije v evropskem prostoru, socialna kohezivnost družbe in stopnja digitaliziranosti. Z zadnjo vlado Janeza Janše,² ki je Slovenijo naredila bolj svetovno prepoznavno, kot smo bili kadarkoli prej, je vsem postalo tudi jasneje, da to ni nekaj dobrega. Če ne že prej, imamo vsaj zdaj dokaz, da je v svetovnem merilu včasih bolje biti neznan, neodmeven, neopazen, neprepoznaven. Kajti z uvrstitvijo v avtoritarni blok višegrajskih držav smo si upravičeno pridelali kolektivno stigmo, ki se je ne bomo znebili še več let po odhodu Janševе vlade. Leta 2021 ni najti niti enega večjega evropskega časopisa, ki ne bi pisal o Sloveniji z diametralno nasprotnim predznakom kot pred tridesetimi leti. Zdaj se v zvezi z našo državo nihče več ne sprašuje, »kaj se dogaja?«, vsem je postalo jasno. Dileme so le še okrog tega, denimo, kje je možno pri višegrajskih iliberalnih sistemih, kamor po novem sodimo, potegniti mejo med avtoritarnostjo in (proto)fašizmom. Ker je država okolje, v katerem deluje tudi socialno delo – tudi naša revija – se tu ne moremo izogniti omenjeni dilemi. Torej, kje se začne fašizem? Laurence W. Britt (2003) navaja trinajst skupnih značilnosti, po katerih lahko spoznamo protofašistične ureditve³. Naštevam jih po vrsti:

1. Izrazit nacionalizem, ki se vsiljuje za glavno merilo domoljubja, za definiranje sovražnikov in sovpada s ksenofobijo.
2. Zmanjševanje pomena človekovih pravic, ki jih režim razume predvsem kot oviro pri uresničevanju ciljev vladajoče elite.
3. Izmišljanje sovražnikov kot »grešnih kozlov«, ki so uporabljeni za preusmerjanje pozornosti ljudi od dejanskih problemov, za zakrivanje odgovornosti oblasti in za kanaliziranje frustracij ljudi v napačne cilje. V vlogi grešnih kozlov so se po navadi znašli komunisti, socialisti, liberalci, Judi, homoseksualci, etnične, socialne in druge manjšine.⁴
4. Močan seksizem. Poleg tega, da so v politični eliti in nacionalni kulturi prevladovali moški, so ti režimi ženske obravnavali kot drugorazredne državljanke. Bili so odločno proti splavu in tudi homofobični.
5. Nadzor nad mediji množičnega obveščanja. Metode nadzora so bile lahko neposredne ali pa subtilnejše, npr. nadzor nad licencami, gospodarski pritiski, pozivi k domoljubju in implicitne grožnje. Vodilne kadre v množičnih medijih je pogosto namestila elita na oblasti. Realizacija namenov takšnih metod – indoktrinacija – je praviloma bila zelo učinkovita.
6. Obsedenost z nacionalno varnostjo. Organi nacionalne varnosti (npr. vojska, policija) so bili pod neposrednim nadzorom vladajoče elite, problematiziranje takšnega stanja pa je bilo prikazano kot nepatriotsko dejanje ali pa je veljalo celo za izdajo.

² V času nastajanja tega članka (2021) je avtoritarna vlada Janeza Janše še vedno na oblasti.

³ Do njih je prišel z analizo sedmih (proto)fašističnih sistemov: fašistična Italija, nacistična Nemčija, Francova Španija, Salazarjeva Portugalska, Papadopoulosova Grčija, Pinochetov Čile in Suhartova Indonezija (Britt, 2003).

⁴ Prav zato je največja in najmočnejša politična stranka pri nas – Janševa SDS – postala odkrita podpornica neonacističnih skupin, ki delujejo v Sloveniji (Valenčič, 2011; 2021).

7. Močna povezanost vladajoče elite s prevladujočo religijo. Nasprotovanje eliti na oblasti je hkrati pomenilo tudi napad na religijo.
8. Zaščita korporacij. Čeprav je bilo osebno življenje navadnih državljanov pod strogim nadzorom, svobodno delovanje korporacij ni bilo ogroženo. Politična elita je člane kapitalskih elit pogosto razvajala, da bi si zagotovila podporo ekonomskega sektorja.
9. Moč sindikatov je bila marginalizirana ali pa zatrta, saj je bilo organizirano delo videti kot nevarnost, ki lahko ogrozi politično hegemonijo vladajoče elite in njenih korporativnih zaveznikov.
10. Zaničevanje in zatiranje intelektualcev in umetnosti. Intelektualna in akademska svoboda sta bili podrejeni nacionalni varnosti in domoljubnim idealom, univerze so bile strogo nadzorovane, politično nezanesljive fakultete pa nadlegovane ali odpravljene. Umetnost in literatura sta morala služiti nacionalnim interesom, sicer nista imeli pravice do obstoja.
11. Obsedenost s kriminalom in kaznovanjem. Večina teh režimov je vzdrževala drakonske kazenske sisteme z velikansko zaporniško populacijo. Boj s kriminalom je bil pogosto izgovor za večanje policijske moči nad prebivalstvom in za preganjanje političnih nasprotnikov.
12. Povečanje klientelizma in korupcije. Ker so bili sodstvo in organi pregona pod nadzorom politične elite, avtonomija medijev pa zadušena, se je korupcija povečevala, prebivalstvo pa je ni dobro razumelo.
13. Manipulirani ali pa ukinjeni mehanizmi demokratičnega odločanja (tudi načelo delitve oblasti),⁵ oteževanje volitev, prirejanje volilnih izidov ipd.

»Se nam je pri kateri od teh točk prižgal alarm?«, se na koncu članka vpraša Britt, avtor tega seznama. Ali pa so takšne zgodovinske primerjave uporabne zgolj za poljubne retorične vaje, za kaj več pa ne? In odgovori: »Morda, morda pa ne« (*ibid.*).

Seveda je treba paziti, da ne pretiravamo. A nevarnejša od te skrbi je ignoranca dejstev. In kakšna so dejstva v zvezi z navedenimi kazalci? Porazna: v 30 letih slovenske države smo nazadovali prav pri *vsaki* od naštetih točk! Pri nekaterih smo nazadovali malce bolj, pri drugih manj, pri večini točk pa zelo (npr.: 1, 2, 3, 5, 7, 10, 12 in 13).⁶

Pa je ta bilanca res pomembna, celo usodna? Kakšno zvezo ima s socialnim delom? Ali ni grob prekršek, če mešamo ali celo enačimo pojem političnega

⁵ V zvezi s to točko na Brittovem seznamu je treba izrecno poudariti (zlasti v zvezi s situacijo pri nas) tudi načelo delitve oblasti na zakonodajno, izvršilno in sodno, ki ga določa tretji člen slovenske ustave. V skladu z njim morajo biti nosilci vseh treh vej oblasti ločeni (nezdružljivost funkcij) z namenom, da nobena od teh vej ne more prevladati nad drugima. Od osamosvojitve je prvič v zgodovini naše države to načelo resno ogroženo in na to opozarja tudi zadnje poročilo Evropske komisije (gl. Kos, 2021).

⁶ Ker vseh virov za navedeno oceno tu ni mogoče naštetih, navajam samo pomembnejše, in sicer za področja socialne države, policijske in medijske represije ter (v zadnjem viru) sintetično oceno demokratičnosti slovenske države, izraženo v splošnem indeksu demokratičnosti (EIU): Humer in Kalin, 2020; Rape Žiberna, Cafuta, Žnidar in Flaker, 2020; Lex, 2021; Dragoš, 2021; Felc, 2021; Seme, 2022; STA, 2022; Petrovič, 2022; Petković in Bašić-Hrvatini, 2007; Repovž, 2022; Mekina, 2022; STA, 2021a; 2021b; Škerl Kramberger, 2021; Jourová, 2021; Toš, 2020 (glej str. 333 in 505–508); EIU, 2022 (v tem viru glej zlasti tabelo 3 na str. 33, kjer je zmanjševanje vsakoletnega indeksa demokratičnosti Slovenije navedeno za zadnjih 14 let).

s strokovnostjo, ki je značilna (zlasti) za profesije? So jedrski fiziki, ki so odkrili cepitev atoma, res krivi, da mečemo atomske bombe? Ali ni bistvo vsake profesije, ki ima lastno avtonomijo, prav v nasprotnem, to je v imunosti pred negativnimi vplivi iz okolja, na katere ne moremo vlivati (vsaj ne neposredno)? Če mi, člani profesije – ali pa naše revije – obtožujemo kažemo s prstom na disfunkcionalno državo, ali ni verjetnost, da s tem prikrivamo svoje slabosti, večja od možnosti, da se bo država izboljšala? Če pek peče slabe žemljice in med peko kritizira zavoženo državo, bomo res dobili boljše žemljice? Ali ni bistvo naše revije, profesije socialnega dela ter vseh drugih profesij prav v tem, da se lahko v vsakem času in v vsakršnih razmerah zaneseš na storitve profesionalcev? Ali niso krize stalnica; se kdo spomni v svojem življenju kakšnega obdobja ali pa kakšne vlade, da se ne bi govorilo o krizi? Režimi se nenehno spreminjajo (celo države), spreminja se podnebje, spreminjajo se naša socialna omrežja, osebna partnerstva, zaposlitve, kraji bivanja ... profesija pa ostane.

Torej, na kaj drugega se človek lahko zanese kot pa na profesionalne standarde? In to dolgoročno, ne glede na ekonomske, ekološke, pandemične, fašistične krize. Ko se zdravnik znajde v ekstremnih razmerah, recimo sredi vojne na frontni črti, ali ni upravičeno od njega pričakovati isto kot prej, da bo previjal rane in zdravil v skladu s svojo profesionalno etiko, ne pa, da se bo prelevil v mirovnika in agitiral na sprte strani, da se nehajo streljati? Ali ni civilizacijsko bistvo delitve dela prav tem, da smo različno specializirani, različno pristojni in odgovorni? Da imamo zdravnike, peke, politike ipd., ne pa da peki začnejo zdraviti, zdravniki politizirati, žemljice bi pa proizvajal politični sektor? Ali ni prav zato ponarodela tista prešernovska, »le čevlje sodi naj kopitar«? Navsezadnje, ali je res primerno, da ta članek, namenjen 60-letnici naše revije, začnem s tako zelo antisocialno temo, kot je državno koketiranje s fašizmom? Je že res, da smo vsi člani vseh profesij hkrati tudi državljani – a zakaj bi se o državnih, ideoloških, političnih temah morali razpisovati tudi v naših specifičnih, ozko specializiranih profesionalnih medijih? Ni to znamenje *deprofesionalizacije*?

Ali niso prav ta vprašanja bistvena?

Ne, niso.

Predpostavka, da profesionalci delujejo profesionalno samo, če ostajajo znotraj svoje profesije, je vsaj trikrat napačna: normativno, generično in sistemsko. Gre za argumente o navideznem paradoksu, ki pravi, da smo dolžni profesionalno delovati tudi na področjih oziroma temah, ki so *zunaj* naše profesije, in nasprotno, da se pot v deprofesionalizacijo tlakuje v nasprotni smeri, torej takrat, ko se omenjeni skušnjavi načrtno odpovemo z vztrajanjem znotraj »svojih« meja. Za kakšne argumente gre?

Normativni argument

Razumevanje dolžnosti in smernic za profesionalno delovanje *zunaj* okvirov svoje profesije je obvezna sestavina skoraj vseh kodeksov profesionalne etike, pri tem tudi socialno delo ni izjema. Pomemben del poslanstva socialnih delavk in delavcev je v tem, da v interesu svojih uporabnikov in profesije, ki ji

pripadajo, posegajo *tudi* v druge sisteme, ki pomenijo okolje socialne profesije. Oziroma – rečeno negativno – v socialnem delu je izvajalcem profesionalnih storitev prepovedano ignoriranje problemov, ki jih našim uporabnikom povzročajo drugi sistemi v okolju, ki so regulirani po načelih, različnih od socialnega dela; takšni sistemi so, na primer, politika, organizacije, država, tržni sistem in pa sistemi kulture na vseh ravneh, od tiste znotraj družine pa vse do nacionalne kulture.

Koristno se je spomniti sociološkega postulata modernizacije, ki še vedno velja: modernizacija je ireverzibilen proces. To pomeni, da v (post)modernih⁷ družbah ne smemo ignorirati treh aksiomov, in sicer, da vsak sistem upošteva specifična načela (različna od načel drugih sistemov), drugič, da sistemi postajajo vse bolj prepleteni (kompleksni), in tretjič, da je zato avtonomija sistemov nevzdržna v pomenu izolacije. Namesto samozadostnosti se avtonomnost sistemov vzdržuje z regulacijo prežemanja (interpenetracije) znotraj presekov, torej na področjih, kjer se najmanj dva sistema prekrivata. Kako ravnati znotraj njih, če ima vsak sistem svoja pravila? Določila o tem najdemo v vseh treh kodeksih profesionalne etike, ki so relevantni za nas, tako v matičnem kodeksu Društva socialnih delavk in delavcev Slovenije (DSDDS, 2021) kot v kodeksu etike, ki je predpisan za vse strokovne profile v socialnem varstvu (SZS, 2014), in tudi v mednarodnem kodeksu socialnega dela (IASSW, 2018).

Obveznost aktivacije v širšem okolju, torej zunaj meja lastne profesije, regulira Kodeks etike socialnih delavk in socialnih delavcev Slovenije (DSDDS, 2021) v prvih treh načelih razdelka »Socialna pravičnost in humanost«, potem v načelih 14 in 16 v razdelku »Odnos do profesionalnega okolja« ter v načelih 21 do 24 v razdelku »Odnos do širšega okolja«. V Kodeksu etičnih načel v socialnem varstvu (SZS, 2014),⁸ ki velja za celotno socialno varstvo, najdemo enako obveznost v zadnji točki (21), z naslovom »Odgovornost do družbe«. Največ določb, ki se nanašajo na to temo, pa vsebuje mednarodni kodeks Globalna izjava o etičnih načelih v socialnem delu (IASSW, 2018).⁹ V njem se družbena angažiranost izvaja iz opozorila, da je napačno predpostavljati, »da so socialne delavke in delavci odmaknjeni in nepristranski izvedenci«, saj »ljudje namreč še zdaleč nismo avtonomna in neodvisna bitja« v pomenu ločenosti od okolja, nismo »izolirane entitete« (IASSW, 2018, str. 1–3). »Nasprotovanje nepravičnim politikam in praksam«, kot se glasi načelo pod točko 3.4, je profesionalna dolžnost, ne pa zgolj priporočilo v pomenu aktivnega državljanstva. Pri tem ne pozabimo, da ne gre za nikakršno levičarsko ali mar-

⁷ Postmoderne družbe se od modernih ne razlikujejo po tem, da bi se razvijale drugače od modernih družb, nasprotno. Razlika je v intenzivnosti. Postmodernizem ni nič drugega kot pospešena modernizacija, modernizem na kvadrat. Isti procesi, začeti že v zgodnjih fazah modernizacije, potekajo še naprej, a s trojno razliko – intenzivirajo se tako zelo, da zmanjkuje časa za reševanje njihovih nasprotij; mehanizmi za razreševanje problemov, razviti v fazi modernizacije, delujejo slabše kot prej ali pa sploh ne več; hkrati pa eskalirajo novi problemi, ki jih na začetkih modernizacije še nismo predvideli (npr. ekologija, nezadostnost socialnih pravic, utemeljenih na zaposlitvi, invazija informacijske nevednosti po zaslugi t. i. socialnih medijev).

⁸ SZS – Socialna zbornica Slovenije.

⁹ IASSW – Mednarodna zveza šol za socialno delo (ustanovljena leta 1928 v Parizu); njena članica je tudi Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani.

ksistično ideologijo, kot bi se lahko glasil očitek klasičnega funkcionalizma. Družbena angažiranost je izpeljana iz univerzalnosti človekovih pravic, kot filozofsko izhodišče pa ta kodeks izhaja iz Emmanuela Levinasa (*ibid.*, str. 2), fenomenologa, ki ga ni mogoče razvrstiti ne na desno ne na levo.

Generični argument

V nasprotju z normativnim poudarkom, ki zapiranje znotraj profesije prepoveduje, gre pri generičnem za korak naprej, saj dokazuje, da drugače sploh ne more biti. Kajti razmejitve med posameznimi profesijami že od samih začetkov njihovega formiranja nikoli niso bile tako zanesljive, jasne in enopomenske, da bi bile samoumevne. Klasična funkcionalistična teza o profesijah kot ograjenih vrtilčkih, v katere ni dovoljeno posegati – ker je ograjenost vrtilčkov izraz potrebe po specializaciji, ki jo diktira družbena delitev dela – je preveč preprosta in vse bolj sporna. Razločnost profesionalne identitete postaja fluidna zlasti na njenih robovih, in to tako v zvezi z definicijo namena, predmeta, izvajalcev same profesije kot tudi v zvezi z učinki storitev, ki jih ponuja. To je še zlasti očitno pri podobnih oz. sorodnih profesijah, denimo med socialnim delom, socialno pedagogiko in socialno psihologijo – metode, znanje, cilji oz. »predmeti« njihovega dela imajo več skupnih značilnosti kot pa razlik. Recimo, v domeno katere profesije sodijo storitve, ki jih zagotavlja, denimo, organizacija *Kralji ulice*? Kakšen profil izvajalcev naj bi bil tam »matičen«, v katero profesijo klasificirati storitve, ki jih prejme njihov uporabnik? Tudi ko rečemo, da so centri za socialno delo (CSD) »matične« ustanove socialnega dela, ne gre za idejo, da se nihče – razen socialnih delavk in delavcev – ne bi smel zaposlovati na centrih za socialno delo, nasprotno, gre za kritiko napačne kadrovske politike, ko se za socialne storitve vse pogosteje zaposluje kadre, ki so specializirani za nekaj povsem drugega (npr. upravne, organizacijske profile).¹⁰ Ali pa če pomislimo na razmejitve med večjimi in manjšimi profesijami, na primer med sociologijo in socialnim delom. O tej temi smo imeli poseben simpozij že pred več kot tremi desetletji, prispevki so bili objavljeni prav na straneh te revije (glej *Socialno delo*, 1988); in mimogrede, tisti simpozij je bil veliko bolj poglobljen kot pa enostranska teza o tem, da se je socialno delo osamosvojilo od sociologije kot »matične« vede na podoben način, kot to velja za profesijo komunikologije in za politologijo (Svetlik, 2016, str. 174).

Iz teh in podobnih primerov vidimo, da iz klasičnega (funkcionalističnega) razumevanja profesij ter meja med njimi ni možno izpeljati generičnih prepovedi za profesionalne akterje, da ne bi segali onstran svojih vrtilčkov. Kajti označevanje »matičnih« teritorijev s postavljanjem ograj se je v procesih

¹⁰ Tudi sicer je reforma centrov za socialno delo povsem zgrešena, in to po vseh ključnih elementih, ne le pri kadrovanju. V reviziji Računskega sodišča je (med drugim) omenjeno zlasti neodgovorno ravnanje pristojnega ministrstva, ki je »soodgovorno za pripravo vsaj 50 predpisov s področij družine, socialnih zadev in invalidskega varstva, ki so zahtevali nadgradnje informacijske podpore centrom. Ministrstvo je le v dveh primerih vnaprej predvidelo posledice sprememb predpisov na informacijsko podporo centrom, a tudi to v omejenem obsegu« (Lex, 2021). O omenjenih težavah smo v tej reviji opozarjali že leta 2011 v posebnem tematskem sklopu (*Socialno delo*, 2011).

profesionalizacije dogajalo tudi z drugimi dejavniki, kot so institucije, interesi, družbena moč, ki jih ni mogoče izpeljati iz profesionalnih norm in standardov posamezne profesije. Razmejitve so fluidne že od začetka, njihove nejasnosti pa se kopičijo sorazmerno z rastočo kompleksnostjo sodobnih družb.¹¹ Pomena tega dejstva ne more zmanjšati niti pretiravanje v nasprotno smer (od klasičnega funkcionalizma) v pomenu, da procese profesionalizacije, tudi njihove meje, preprosto enačijo s tržnim monopolom, s katerim si izvajalci določenih storitev prek sistemov lastne rekrutacije skušajo zagotoviti poseben družbeni status¹² (Pavlin, 2014, str. 57).

Sistemi argument

Še zlasti je za socialno delo aktualen sistemski argument. Imperativ vsakega sistema so interakcije z okoljem, brez njih zaidejo sistemi v krizo. To velja tako za majhne sisteme, npr. za družino, kot za velike, kakršni so profesije, socialna politika ali pa ekonomska politika države. Splošne značilnosti vsakega sistema so tri (Luhmann, 1981; 1992; 1995; Willke, 1993):

- da se razvija po lastnih načelih, ki so specifična za področje, za katero je sistem specializiran (bolj od vseh drugih)
- da je razmejen od okolja (okolje sistema so drugi sistemi)
- da vzdržuje avtonomijo, to pomeni, da sistem *sam* kontrolira lastne interakcije z okoljem, in to z namenom selekcije, ne pa redukcije.¹³

Zaradi kompleksnosti sodobnih družb so največji – in nerazrešeni – problemi povezani prav z omenjenimi značilnostmi sistemov. Prvi problem, značilen že na samih začetkih modernizacijskih procesov, je oblikovanje sistemov; njihov nastanek, osamosvajanje in diferenciacija niso niti enkratni niti preprosti dogodki, sploh pa ne nekonfliktni. Kroničen primer takšnih težav so razmerja med sistemom kulture in političnim sistemom, ki jih imamo že skoraj 150 let in jih še vedno nismo rešili, izraz tega je slovenski kulturni boj (Dragoš, 2001).

¹¹ Število profesij in drugih poklicev se stalno povečuje. V Angliji je bilo leta 1841 registriranih 431 profesij, točno sto let po tem jih je Ameriški statistični urad zaznal 25.000, še pozneje pa jih je register Združenih narodov navajal že okrog 30.000 (Lukić in Pečujlić, 1982, str. 750).

¹² To je sicer lahko smiselna razlaga, a samo, če jo kombiniramo z drugimi, »klasičnimi« poudarki. Če jo razumemo kot samozadostno, pa postane absurdna, saj potem ni mogoče razločiti profesije od kakšnega društva, gospodarskega monopola ali politične stranke. Podobno pretiravanje je, ko profesije zreduciramo zgolj na tržni vidik, npr.: »profesije so (bile že od vsega začetka in so še vedno) sredstvo za zaslužek, pridobljen na podlagi opravljenih storitev; v družbi, ki se je reorganizirala okrog trga kot osrednjega načela, se tudi profesije niso mogle izogniti temu načelu. Profesije so posledica prilagoditve njihovih nosilcev na nove možnosti zaslužka« (Magali Sarfatti, 1977, str. 9).

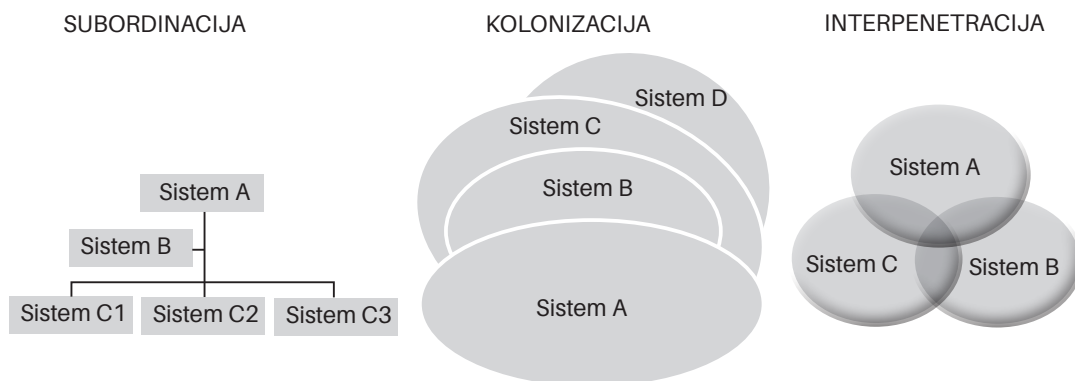
¹³ Pri razumevanju avtonomije – kot tudi poudarka tega članka v zvezi z razmerji med profesijami kot sistemi – je pomembno Luhmannovo opozorilo, da avtonomije ne smemo enačiti z avtarkijo (samozadostnostjo v pomenu izolacije), saj gre za nasprotna pojma: »Pojem *avtarkije* neposredno označuje *procesne izmenjave* med sistemom in okoljem. Določen sistem je avtarkičen toliko, kolikor lahko zmanjša obseg takšnih odnosov, doseže neodvisnost od okolja in se ohranja iz samega sebe. Pojem *avtonomije* pa se nanaša, nasprotno, na *upravljanje* mejnih razmerij s pomočjo struktur in procesov, ki so lastni samemu sistemu. Predpostavka avtonomije je prav v tem, da sistem ni avtarkičen« (podč. Luhmann, 1992, str. 74).

Drugi problem je nejasna regulacija družbe kot najširšega sistema (sistemov). Predmoderne družbe – ker so bile strukturno preproste – je še bilo možno usmerjati iz ene vrhovne, centralne točke, in to po hierarhičnem načelu od zgoraj navzdol. Z modernim pojavom vse številnejših in avtonomnih sistemov to ni več mogoče. Ne le da sistemi nimajo nadzora nad drugimi sistemi, celo politični sistem, ki je ohranil nekatere centralne funkcije skupne regulacije, ni več vsemogočen, pač pa zelo omejen in nadzorovan (z delitvijo oblasti ipd.). Posledica je krhkost oz. ranljivost reprezentativno-demokratskih ureditev, tako v pomenu učinkovitosti kot legitimnosti. Hkrati pa delujočih alternativ sploh ni, razen predmodernih, avtoritarnih.¹⁴

Tretji problem je vse večja kompleksnost¹⁵ sodobnih družb, ki jo lahko uravnavamo le s skupnimi preseki, torej na področjih križanja (prežemanja) med sistemi – kako naj to poteka, pa je odvisno zgolj od upoštevanja primerov dobre prakse, saj ni splošnih pravil za delovanje na presekih.

Kako se naj s temi problemi spopada socialno delo – in naša revija – ostaja odprto vprašanje. Edini »recept«, ki je nesporen, je prestopanje meja tako, da se izognemo obema ekstremoma, izolaciji in nasprotni nevarnosti, brisanju razlike z okoljem. Kajti tudi naša profesija je sistem (med sistemi), se pravi, da je izpostavljena vsem trem omenjenim problemom, tako v zvezi z vzdrževanjem meja lastnega sistema kot z avtonomijo in sodelovanjem skozi preseke.

Slika 1: Regulacija razmerij med sistemi.

Kot vidimo na sliki 1, obstajajo tri možnosti sistemskih regulacij. Leva različica je predmoderna (subordinacija), desna je moderna (interpenetracija), srednja pa prehodna. V Sloveniji je na socialnem področju največji in najstarejši problem v razmerju med socialno in ekonomsko politiko. Med njima bi morala

¹⁴ Ti omenjenih problemov ne rešujejo, pač pa jih zaostrejujejo z načelom *status quo ante*.

¹⁵ Kompleksnost je sorazmerna s številom informacij, potrebnih za njen opis – ta količina informacij pa se skokovito povečuje. Medtem ko smo imeli v Sloveniji na začetku osamosvojitve 315 zakonov, smo jih leta 2018 imeli že 3668 ali za 1064 odstotkov več; še večje povečanje pa je pri podzakonskih aktih, saj se je njihovo število v istem obdobju zvečalo s 1480 na 26.967, torej za 1722 odstotkov. Glede na število javnih uslužbencev v državni upravi (leta 2018 jih je bilo zaposlenih 14.411) to pomeni, da je vsak državni uradnik napisal vsaj dva zakona ali podzakonska akta (24ur, 2019).

potekati interpenetracija, ne pa kolonizacija. In enak problem se ponovi tudi znotraj sistema socialnega varstva. Ker socialna politika kolonizira vse profesije v socialnem varstvu, je tudi socialno delo instrumentalizirano v orodje socialne politike, posledica tega pa je deprofesionalizacija. V skladu z aksiomom systemske teorije, da brez meja ni sistema – saj lahko systemska enota le skozi svoje meje regulira interakcije z okoljem – so preseki nevralgična točka integracije, saj se meje sistemov intenzivno relativizirajo prav na presekih z drugimi sistemi. Oziroma, povedano drugače, v tem procesu prilagajanja na okolje se relativizira tudi avtonomija sistemov. Skozi preseke določen sistem lahko nadzira drugega samo toliko, kolikor tudi njega nadzorujejo drugi; ko se poruši ta pogoj, se prilagoditve zreducirajo na »igro« ničelne vsote, to pa povzroča kolonizacijo enega sistema nad drugim(i).

Ignoriranje te zakonitosti je nevarno, v Sloveniji pa tudi nenavadno. Kajti med vsemi državami sveta je socialna politika najdlje in najbolj delujoča v skandinavskih državah – v slovenskem prostoru pa smo izum socialne države dobili približno v istem času kot v severni Evropi, to je že kmalu po prvi svetovni vojni (njegov avtor je bil Andrej Gosar).¹⁶ Negativne posledice kolonizacije socialne politike pod ekonomsko in reduciranje socialnega dela v instrument (napačne) socialne politike sta značilnosti, ki se vlečeta še iz prejšnjega, socialističnega sistema. Ta regresivni razvojni trend pa se je dodatno okrepil z nastankom slovenske države, kot je razvidno v preglednici 1.

Preglednica 1: Dohodkovna neenakost, socialni izdatki in bogastvo v Sloveniji od osamosvojitve.

Leto	BDP na prebivalca (€)	Socialni izdatki države (% BDP)	Distribucija nacionalnega dohodka (pred obdavčitvijo, v %)			
			zgornji 1 %	zgornjih 10 %	srednjih 40 %	spodnjih 50 %
1991	20.804	21,9	4,3	22,4	49,9	27,7
2001	26.351	21,9	6,9	28,7	47,7	23,6
2019	36.634	21,1	8,4	29,9	47,4	22,7
Razlika v % (glede na '91)	+ 76	- 4	+ 95	+ 33	- 5	- 18

Vir: OECD, 2021.

Slovenska družba postaja vse bogatejša, saj se je BDP na prebivalca od osamosvojitve povečal za 76 odstotkov. Kljub temu se je v istem času delež socialne države skrčil za 4 odstotke in (kot vidimo v drugem stolpcu preglednice) ni nikoli dosegel 22 odstotkov BDP. Za primerjavo: evropski izdatki za socialni sektor (povprečje 27 držav) dosegajo 27,9 odstotka BDP, povprečje držav z evrom – kamor sodi tudi Slovenija – pa je še za odstotno točko višje od povprečja EU. Pri tem velja, da se ta delež BDP, namenjen socialni državi, v zadnjem desetletju v Evropi zvišuje, ne pa znižuje, kot to počnemo v Sloveniji. In najhujši rezi na socialnem področju nas še čakajo. Uvrščamo se med države, ki so se v času pandemije covida-19 najbolj zadolžile, kljub temu pa opažamo občutno slabše zdravstveno-socialne učinke (po precepljenosti smo v Sloveniji slabši

¹⁶ Njegovo temeljno delo: Gosar, 1933; 1935. Več o zgodovinski umestitvi Gosarjeve inovacije in njegovi aktualnosti za današnjo socialno politiko glej v: Dragoš, 2006; 2010; 2015.

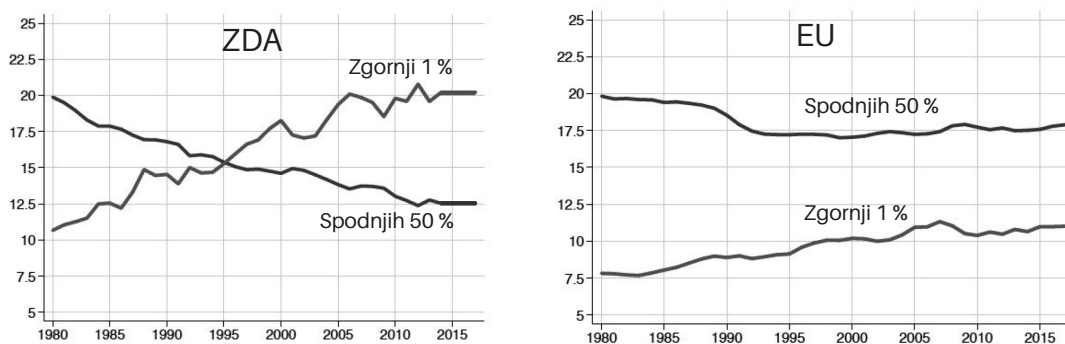
celo od nekdanjih socialističnih držav, čeprav so tudi te slabše od evropskega povprečja). Zelo skromna socialna država – glede na bogastvo v Sloveniji – torej ni posledica ekonomske nerazvitosti, tudi ne občasnih kriz v gospodarstvu, nasprotno. Gre za načrt političnih elit, ki je trikrat napačen:

- ker je neoliberalen zaradi prepričanja, da je ekonomski sektor glavni vir nove vrednosti, vsi drugi, manj pomembni sektorji pa pomenijo potrošnjo, ki je vzdržna le, če se razvija ekonomski sektor;
- ker se predpostavlja, da kolonizacijsko razmerje »bolj« pomembnih sistemov nad »manj« pomembnimi samodejno rešuje problem regulacije sodobnih družb;
- ker se predpostavlja, da neenakost pospešuje meritokratsko distribucijo dobrin, kar naj bi pomenilo, da moramo družbene neenakosti pospeševati, da bi dosegli pravičnost, saj smo še vedno družba z razmeroma nizko stopnjo neenakosti med prebivalci (od tod anatema socializma, ki dobi dodatni pospešek pod avtoritarnimi vladami; znotraj te predpostavke je anatema egalitarnih vrednot posledica, ne pa vzrok).

Kaj se ob krčenju socialne države dogaja z neenakostjo, je razvidno iz desne polovice preglednice 1. Od osamosvojitve je bila na boljšem samo zgornja desetina prebivalstva, saj si je zvečala dohodke za 33 odstotkov; še bolj je profitiral najbogatejši odstotek, saj si je dohodke povečal kar za 95 odstotkov. Manj premožna polovica prebivalstva pa je za 18 odstotkov revnejša, saj se je delež njenih dohodkov zmanjšal z 28 na 23 odstotkov celotnega nacionalnega dohodka. Kot je razvidno iz preglednice 1, smo najmanjši delež sredstev za socialne funkcije države namenili prav leta 2019, ki pomeni enega od vrhuncev gospodarske konjunktore, saj smo takrat zabeležili tudi največje bogastvo, preračunano na prebivalca – hkrati pa so prav v istem letu spodnji sloji najmanj participirali v skupnem bogastvu, zgornji pa najbolj.

To niso ciklična naključja. Gre za neenakost, ki se dolgoročno povečuje zaradi dveh razlogov. Prvi je zgodovinski, torej zaradi začetne faze kapitalizma, ko še ni bilo socialne države; takrat so oblasti z abdiciranjem regulacije tržnih disfunkcij tudi vprašanje neenakosti prepustile tržnim zakonitostim, gre za klasični liberalizem. Nevarnejša različica je neoliberalna: država načrtno povečuje družbene neenakosti s predpostavko, da bo s tem naredila gospodarski

Preglednica 2: Dohodkovna neenakost med zgornjim odstotkom in spodnjo polovico prebivalstva v ZDA in EU.

Vir: Blanchet, Chancel in Gethin, 2019.

sektor bolj konkurenčen, saj naj bi od tega imeli korist tudi neekonomski sektorji in torej vsi državljani. Dejstvo, da v primerjavi z drugimi okolji nismo nič posebnega, nikakor ne pomeni, da je opisan trend dober.

Primerjava preglednic 1 in 2 pokaže, da povečevanje neenakosti v Sloveniji še ni tako izrazito kot v Evropski uniji, evropski trend pa je bistveno manj dramatičen od ameriškega. A to je slaba tolažba. Kajti v nasprotju z EU in ZDA (pod Johnom R. Bidenom) prav nič ne kaže, da bi v Sloveniji povečevanje neenakosti zmogli – ali želeli – preobrniti. Še pred vprašanjem, kako to storiti, je nujen politični konsenz, da je to sploh smiselno. Na Slovenskem se niti ekonomska niti socialna politika še ni odpovedala neoliberalni paradigmi, nasprotno, pospešujemo v napačno smer. Drži, da se tudi v evropskem prostoru na račun spodnje polovice prebivalstva koncentrira bogastvo pri »top 1 %«, hkrati se nadaljuje dirka v zniževanju davčnih stopenj za pravne osebe, siromašenje državnih proračunov pa se krpa s posrednimi obdavčitvami, ki najbolj prizadenejo tiste, ki imajo najmanj (zlasti v Sloveniji). Zato Blanchet, Chancel in Gethin (2019) opozarjajo, da takšni trendi v EU – čeprav je boljša od ZDA – »omejujejo zmožnost evropskih držav, da na pravičen način financirajo svoje socialne modele«. ¹⁷ A znotraj EU pri vseh omenjenih značilnostih neoliberalizma prednjači prav Slovenija, v zadnjem letu še (dodatno) pri načrtni eroziji demokratičnega sistema. Najpomembnejše probleme 21. stoletja, ki jih bo treba rešiti znotraj držav kot tudi v odnosih med njimi (globalno), je Milanović (2021) – eden najbolj citiranih ekonomistov na svetu – povzel takole:

Zmanjšanje in dokončno odpravljanje svetovne revščine (kljub različnim možnim predstavam o najskromnejšem pragu revščine) sta verjetno najpomembnejši nalogi v 21. stoletju. Nihče na svetu ne bi smel živeti v bedi [...]

Zmanjšanje materialne neenakosti med posamezniki na svetu je pogoj za obstoj globalne skupnosti interesov in vrednot, pa čeprav v šibki obliki, saj taka skupnost ne more temeljiti na zelo različnih ravneh materialne blaginje [...]

Naklonjeni moramo biti prostemu pretoku ljudi. To izhaja iz temeljnih načel enakih možnosti, ki morajo biti za tiste, ki razmišljajo globalno, enake možnosti na katerikoli točki sveta – ne samo znotraj lastne države. Zavzemati se moramo za takšno globalizacijo, ki vključuje prosti pretok kapitala, blaga, storitev in tehnologije. Nobenega razloga ni, da bi se delo obravnavalo drugače. ¹⁸

¹⁷ Enako ugotavljajo raziskovalci tudi za čas pandemije covid-19, saj ni prinesla streznitve: »Pandemija je močno vplivala na evropsko družbo. Revščina, brezposelnost in neenakost so se po vsej Evropski uniji povečale. Nekvalificirani in nestandardni (samozaposleni, s krajšim delovnim časom in začasno) delavci, ženske in mladi so nesorazmerno trpeli zaradi izgube zaposlitve, negotove zaposlitve in dela s krajšim delovnim časom – medtem ko se milijarderji očitno ne spomnijo nič boljšega, kot da s svojim ogromnim bogastvom letijo v vesolje« (Wixforth in Wihler, 2021). Celo regulacija minimalna plače – to je eden od glavnih socialnih ciljev EU – ostaja neuspešna (Lynch in Bobone, 2021).

¹⁸ Najnovejši dokaz te Milanovićeve prognoze smo dobili na področju ekologije, saj mednarodno poročilo o ogljiknem odtisu (na prebivalca, merjeno po posameznih svetovnih regijah in državah) dokazuje ekstremno neenakost. Poanta: če stroški ekološke sanacije tako na nacionalni kot tudi na globalni ravni ne bodo vsaj približno distribuirani v skladu z odgovornostjo za onesnaženje, ne bo mogoč konsenz za sanacijo na omenjenem področju (več o tem gl. Chancel, Piketty, Saez in Zucman, 2022).

Sklep

Neenakost, skupnost, globalizacija, migracije in politike na teh področjih so (po Milanoviću) glavni izzivi 21. stoletja. Prav to pa so tudi najpogostejše teme člankov v naši reviji v vseh letih izhajanja. O enakih temah sicer pišejo tudi druge znanstvene revije na Slovenskem – a samo v tej, ki jo pravkar berete, se omenjeni problemi obravnavajo z vidika naše profesije. To velja za celotno, torej 60-letno obdobje izhajanja *Socialnega dela*. Če ne bi bilo naše revije, v slovenskem prostoru ne bi bilo niti člankov niti zavedanja o tem, kakšne so *socialne* posledice omenjenih problemov. Za hip si zamislimo nepredstavljivo, čeprav ni nemogoče, recimo, da revije ne bi bilo – bi teme s področja socialnega dela res prevzele druge znanstvene revije? V tem hipotetičnem primeru bi bila našim potrebam najprimernejša revija *Teorija in praksa*, saj je najstarejša znanstvena interdisciplinarna revija na Slovenskem in s skoraj enako dobo izhajanja (je zgolj tri leta mlajša od naše revije). Torej, kolikokrat se v *Teoriji in praksi* sploh pojavi sintagma socialno delo (ne glede na sklon in vsebino)? Ko sem pregledal vsebino izvodov omenjene revije od začetka izhajanja do leta 1991, sem našel zgolj en sam zadetek! To je bil članek penologa Janeza Pečarja o policiji, kjer je sintagma »socialno delo« omenjena v zvezi s funkcijami, ki jih opravlja ta represivni organ.

Revija *Socialno delo* je ena od treh najpomembnejših znanstvenih institucij na področju socialnega dela v Sloveniji. Ima dvakrat daljšo tradicijo od druge nujne institucije, slovenske države. Ne pozabimo poante iz uvodnega dela tega članka: država je vse slabša, mi pa smo vse boljši. Eno od pravil, ki veljajo za vse institucije, je v zvezi s kakovostjo – težje jo je vzpostaviti in ohranjati kot pa znižati ali ukiniti (Merton, 1979; Simmel, 1993). Čeprav gotovo velja, da smo koristni, to še ne pomeni, da smo nepogrešljivi. Če naše revije ne bi bilo, socialno delo pri nas seveda ne bi propadlo. Bi pač znanstveno preverjena spoznanja o slovenskem socialnem delu prebirali v tujih jezikih in tujih revijah, ki jih je v svetu specializiranih za socialno delo najmanj 300 (Leung in Cheung, 2014). Luksuz, da članke s področja socialne profesije, ki analizirajo razmere pri nas, prebiramo v slovenskem jeziku, stane državo 7000 evrov na leto – gre za znesek, potreben za redno izhajanje naše revije v obstoječem obsegu. Strošek je majhen zato, ker revija ne honorira avtorjev niti (dvojnih) recenzentov, vsi delamo zastonj.

V letošnjem letu pa smo od financerja dobili le 700 evrov, torej desetkrat manj. Ne zato, ker bi naši članki postali manj kakovostni, pač pa zato, ker je država – že po objavljenem razpisu – določila dodaten birokratski kriterij, za katerega prej sploh nismo vedeli,¹⁹ in s tem več znanstvenih revij skoraj povsem izključila iz financiranja, tudi našo. Primanjkljaj nam pokriva hiša, v kateri smo, Fakulteta za socialno delo, ki pa je tudi sama v minusu, saj ji država že več let ne pokriva vseh stroškov programa, ki ga je fakulteta dolžna izvajati (druge znanstvene revije, ki nimajo kritja za izpad rednih dohodkov, pač prenehajo izhajati). Skratka, če se bo to stanje nadaljevalo, je z našo revijo konec. Po drugi strani pa je država na račun naše revije »privarčevala« 6300 evrov v enem letu. Za primerjavo: ta znesek predstavlja zgolj 1,5 odstotka

¹⁹ Gre za vpis revije v bazo izvlečkov in citatov, SCOPUS.

plače, ki jo je zaslužil predsednik uprave Mercatorja v času, ko je omenjena družba pridelala izgubo v višini 3,8 milijona evrov (Kos, 2016). Nekateri mislijo, da s takim varčevanjem ni nič narobe.

Viri

- Blanchet, T., Chancel, L., & Gethin, A. (2019). Forty years of inequality in Europe: Evidence from distributional national accounts. *VoxEU & CEPR (Research-based policy analysis and commentary from leading economists)*, 22. 4. 2019. Pridobljeno 10. 8. 2021 s <https://voxeu.org/article/forty-years-inequality-europe>
- Britt, L. W. (2003). Fascism anyone? *Free inquiry*, 23(2). Pridobljeno 24. 11. 2022 s <https://secularhumanism.org/2003/03/fascism-anyone/>
- Chancel, L., Piketty, T., Saez, E., & Zucman, G. (2022). *World inequality report 2022*. World Inequality Lab. Pridobljeno 14. 8. 2022 s https://wir2022.wid.world/www-site/uploads/2021/12/WorldInequalityReport2022_Full_Report.pdf
- Dragoš, S. (2001). Politizacija rimskokatoliške cerkve. *Socialno delo*, 40(1), 13–28.
- Dragoš, S. (2006). Dobrodelnost: solidariziranje ali nadzorovanje? V D. Završček, & V. Leskošek (ur.), *Zgodovina socialnega dela v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (str. 83–102).
- Dragoš, S. (2010). Socialna politika = temelj socialne države. V: S. Dragoš, A. Hribernik, M. Ignjatović, M. Jaklič, B. Likar, M. Stanojević, & U. Vehovar, *Neosocialna Slovenija? Koper: Univerza na Primorskem, ZRS, Annales* (str. 163–195).
- Dragoš, S. (2015). Ignoriranje Gosarja. V J. Gašparič, & A. Veber (ur.), *Dr. Andrej Gosar (1887–1970)*. Celje: Celjska Mohorjeva družba (str. 247–266).
- Dragoš, S. (2021). Ideologija in strukturno nasilje. *Socialno delo*, 60(2), 135–152.
- DSDDS (2021). *Kodeks etike socialnih delavk in socialnih delavcev Slovenije*. Ljubljana: Društvo socialnih delavk in delavcev Slovenije.
- EIU (2022). *Democracy Index 2021*. London: Economist Intelligence Unit Limited.
- Felc, M. (2021). Policisti znova pod strokovnim nadzorom. *Delo*, 17. 7. 2021, str. 2.
- Gosar, A. (1933). *Za nov družabni red, 1. del*. Celje: Družba sv. Mohorja.
- Gosar, A. (1935). *Za nov družabni red, 2. del*. Celje: Družba sv. Mohorja.
- Humer, Ž., & Kalin A. (ur.) (2020). *Poročilo o spremljanju revščine in socialne izključenosti v Sloveniji*. Ljubljana: Evropska mreža za boj proti revščini (EAPN) Slovenija.
- IASSW (2018). *Global Social Work Statement Of Ethical Principles*. Dublin 2018. Pridobljeno 16. 7. 2021 s <https://www.iassw-aiets.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles-iassw/>
- Jourová, V. (2021). *Dear Minister*. Brussels: European Commission, 22. 9. 2021. Pridobljeno 14. 8. 2022 s <https://www.sta.si/attachment?id=135>
- Kos, S. (2016). Plače menedžerjev in nadzornikov ne odražajo nujno rezultatov, ki jih dosegajo. *Dnevnik*, 22. 10. 2016. Pridobljeno 11. 6. 2021 s <https://www.dnevnik.si/1042753352>
- Kos, S. (2021). Poskusi ugrabitve pravne države. *Delo*, 21. 7. 2021, str. 2.
- Leung, P., & Cheung, M. (2014). *Journals in social work and related disciplines*. Houston: Graduate College of Social Work, University of Houston. Pridobljeno 11. 8. 2021 s https://www.uh.edu/socialwork/_docs/cwep/journalsImpactFactorsHIndex.pdf
- Lex (2021). Računsko sodišče: Ministrstvo delno učinkovito pri zagotavljanju informacijske podpore delovanju CSD. *Lex-Novice, Dnevne zakonodajne novice*, 21.7. 2021. Pridobljeno 21. 7. 2021 s <https://www.tax-fin-lex.si/Home/Novica/20675>
- Lynch, E., & Bobone, B. (2021). The courage to change. *Social Europe*, 21. 7. 2021. Pridobljeno 21. 7. 2021 s <https://socialeurope.eu/the-courage-to-change>
- Luhmann, N. (1981). *Teorija sistema, svrhovitost i racionalnost*. Zagreb: Globus.
- Luhmann N. (1992). *Legitimacija kroz proceduru*. Zagreb: Naprijed.
- Luhmann N. (1995). *Social systems*. California: Stanford University Press.
- Lukić, D., & Pečujlić, M. (ur.) (1982). *Sociološki leksikon*. Beograd: Savremena administracija.
- Magali Sarfatti, L. (1977). *The rise of professionalism*. California: The University of California Press.

- Mekina, B. (2022). Podreditev oblasti. *Mladina* 2, 14. 1. 2022. Pridobljeno 14. 8. 2022 s <https://www.mladina.si/213378/podreditev-obl-sti/>
- Merton, R. K. (1979). *O teorijski sociologiji*. Zagreb: Centar društvenih djelatnosti.
- Milanović, B. (2021). Towards global progressiveness. *Social Europe*. Pridobljeno 19. 7. 2021 s <https://socialeurope.eu/towards-global-progressiveness>
- OECD (2021). *Social spending (indicators)*. Pridobljeno 20. 7. 2021 s <https://data.oecd.org/social-lexp/social-spending.htm>
- Pavlin, S. (2014). *Izbrana izhodišča profesionalizacije poklicev*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Pečar, J. (1974). Socialnemu delu podobne dejavnosti v službah javne varnosti. *Teorija in praksa*, 11(3), 289–305.
- Petković, B., & Bašić-Hrvatini, S. (2007). *In temu pravite medijski trg? Vloga države v medijskem sektorju v Sloveniji*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Petrovčič, P. (2022). Boštjan Lindav, v. d. generalnega direktorja policije (intervju). *Mladina*, 8. 7. 2022. Pridobljeno 13. 8. 2022 s <https://www.mladina.si/217624/je-policija-lahko-vodena-ka-ko-drugace-kot-politico-ce-jo-vodi-politik/>
- Rape Žiberna, T., Cafuta, J., Žnidar, A., & Flaker, V. (2020). Začetna analiza stanja po izvedeni reorganizaciji – skupščina kot oblika aktivističnega raziskovanja za izboljšanje delovanja centrov za socialno delo. *Socialno delo*, 59(1), 5–27.
- Repovž, G. (2022). Kriminal na RTV Slovenija. *Mladina* 32, 12. 8. 2022, str. 2.
- Seme, D. (2022). Neodvisnost Policije je bila resno ogrožena. *24ur.com.*, 28. 6. 2022. Pridobljeno 13. 8. 2022 s <https://www.24ur.com/novice/slovenija/bostjan-lindav-neodvisnost-policije-je-bila-resno-ogrozena.html>
- Simmel, G. (1993). *Temeljna vprašanja sociologije*. Ljubljana: Škuc, FF.
- Socialno delo* (1988). *Socialno delo*, 27(3), 181–245.
- Socialno delo* (2011). *Socialno delo*, 50(1), 35–65.
- STA (2021a). V poročilu ZDA o človekovih pravicah v Sloveniji obširneje o napadih na medije. *Delo*, 31. 3. 2021. Pridobljeno 13. 8. 2022 s <https://www.delo.si/novice/svet/v-porocilu-zda-o-clovekovih-pravicah-v-sloveniji-obirneje-o-napadih-na-medije/>
- STA (2021b). Jourova v pismu Simonitiju: vlada mora financirati STA ne glede na pogodbo. N1, 24. 9. 2021. Pridobljeno 13. 8. 2022 s <https://n1info.si/novice/slovenija/jourova-v-pismu-simoni-tiju-vlada-mora-financirati-sta-ne-glede-na-pogodbo/>
- STA (2022). Sodobna policija ni več le varuh vladarja. *STA*, 26. 7. 2022. Pridobljeno 13. 8. 2022 s <https://www.mladina.si/217997/sodobna-policija-ni-vec-le-varuh-vladarja/>
- Svetlik, I. (2016). Ali kadrovsko področje sociologijo bogati ali siromaši? V Z. Mlinar (ur.), *Kakšna sociologija? Za kakšno družbo?* Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (str. 173–176).
- SZS (2014). *Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu*. Ljubljana: Socialna zbornica Slovenije. Pridobljeno 16. 7. 2021 s <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=DRUG4023>
- Škerl Kramberger, U. (2021). Bruselj opozarja vlado Janeza Janše, da ogroža medijsko svobodo. *Dnevnik*, 24. 9. 2021. Pridobljeno 13. 8. 2022 s <https://www.dnevnik.si/1042973595/slovenija/bruselj-opozarja-vlado-janeza-janse-da-ogroza-medijsko-svobodo>
- Toš, N. (ur.) (2020). *Vrednote v prehodu, XIII; Slovenija v mednarodnih in medčasnih primerjavah, 2017–2020*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, IDV, CJMMK.
- Valenčič, E. (2011). Neonacizem v Sloveniji: povej mi, s kom se družiš. *Mladina* 47, 25. 11. 2011. Pridobljeno 26. 7. 2021 s <https://www.mladina.si/106959/povej-mi-s-kom-se-druzis/>
- Valenčič, E. (2021). Koalicija sovraštva II. *Mladina* 29, 23. 7. 2021, str. 18–27.
- Willke, H. (1993). *Sistemska teorija razvitih družb*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Wixforth, S., & Wiehler, L. (2021). A chance for a social future. *Social Europe*, 21. 7. 2021. Pridobljeno 21. 7. 2021 s <https://socialeurope.eu/a-chance-for-a-social-future>
- Zimic, B. (2021). Slovenija glede na razvitost porazno pri cepljenju. *Delo*, 9. 8. 2021, str. 6.
- Žerdin, A. (2021). Bled, Brioni, Blatni Dol. *Delo*, 2. 7. 2021. Pridobljeno 5. 7. 2021 s <https://www.delo.si/mnenja/komentarji/bled-brioni-blatni-dol/>
- 24ur (2019). Lani vsak državni uradnik napisal vsaj dva zakona. *24ur.com*, 16. 2. 2019. Pridobljeno 1. 8. 2021 s <https://www.24ur.com/novice/slovenija/lani-vsak-drzavni-uradnik-napisal-vsaj-dva-zakona.html>